

— Ljuljaška daha

(odlomak)

Preveo s nemačkog **Nebojša Barać**

O fantomskim bolovima sata s kukavicom

Iznad limene kante s pijaćom vodom, odmah pored vrata, jedne letnje večeri druge godine na zidu je odjednom visio sat s kukavicom. Nije bilo moguće doznati kako je tu dospao. Pripadao je, jednostavno, baraci i ekseru za koji je okačen, nikom drugom. Međutim, mučio nas je sve zajedno i svakoga ponaosob. Tokom pustih popodneva, otkucaji su osluškivali dolazi li neko, odlazi, spava li u svom krevetu. Ili samo leži tu, utonuo u misli ili tek čeka, pregladan da bi zaspao, suviše iscrpljen da bi ustao. A posle čekanja nije se događalo ništa, samo ritmično kucanje grlene resice pojačano otkucajima sata.

Zašto nam je ovde potreban sat s kukavicom. Ne da bismo merili vreme, za to nam nije bio potreban. Nismo imali šta da merimo. Ujutru bi nas budila himna iz dvorišnih zvučnika. Uveče nas je slala u krevet. Kada smo bili potrebni, neko je dolazio po nas, iz dvorišta, iz kantine, iz sna. I fabričke sirene bile su neki časovnik, i beli oblak iz rashladnih tornjeva i zvona niza visokih peći.

Verovatno je dobošar, Kovač Anton, doneo sat s kukavicom. Iako se zakleo da nema nikakve veze s njim, svakog dana ga je navijao. Kada već visi tu, neka onda i radi, govorio je.

Bio je to sasvim normalan sat s kukavicom, ali kukavica nije bila normalna. Izlazila je četrdeset pet minuta nakon punog časa da bi objavila da je prošlo trideset minuta, a na pun sat i četvrt objavljivala je pun sat. Na pun sat je zaboravljala sve ili je objavljivala pogrešne sate, udvostručavala vreme ili ga polovila. Kovač Anton je tvrdio da kukavica ispravno izvikuje vremena drugih podnebljâ. Kovač Anton je bio opčinjen celim satom, kukavicom, njegovim teškim gvozdenim tegovima u obliku šiškarki i hitrim klatnom. Najradije bi puštao kukavicu da po celu noć najavljuje vremenâ drugih krajeva sveta. Međutim, svi ostali u baraci nisu hteli ni da leže budni ni da spavaju u kukavičinih drugim krajevima sveta.

Kovač Anton je bio strugar u fabrici, a u logorskom orkestru bubnjar i dobošar plisiranog plesa *paloma*. Svoje instrumente napravio je za strgarskim stolom u bravarskoj radionici, dovitljivac je on bio. Hteo je kosmopolitsku kukavicu da podvrgne ruskoj dnevnoj i noćnoj disciplini. Sužavanjem proreza za glas pokušao je na njenom mehanizmu da ugradi kratak, prigušen, za oktavu dublji noćni ton, i duže, zvonkije dnevno pevušenje. Međutim, pre nego što je uspeo da zagospodari kukavičinih navikama, neko ju je istrгнуo iz sata. Vratanca iza

kojih je čučala iskošeno su visila na šarkama. Kada bi, sada, satni mehanizam želeo da podstakne kukavicu na pevušenje, vratanca su se, doduše, polovično otvarala, ali umesto kukavice iz kućice je izlazilo parče gume koje je ličilo na crva. Komadić gume je vibrirao i čulo se tanušno zvečanje koje se utapalo u kašljanje, kašljucanje, hrkanje, prdenje, dahtanje u snu. Tako je gumeni crv čuvao naš noćni mir.

Kovača Antona crv je oduševljavao podjednako kao kukavica. Nije on bio samo dovitljivac već je patio zbog toga što u logorskom orkestru nije imao partnera za sving, kao ranije u Karansebešu, u svom *big-bendu*. Uveče, kada bi nas himna iz zvučnika saterala u baraku, Kovač Anton je to parče gume pomoću jedne savijene žice prebacivao na noćno zvečanje. Svaki put bi nakratko zastao pokraj sata, pogledao svoje lice u kanti s vodom, a onda, kao hipnotisan, čekao da počne. Čim bi se otvorila vratanca blago bi se pogrbió, a njegovo levo oko, koje je bilo nešto manje od desnog, zasvetlucalo bi nepogrešivo tačno. Jednom je, posle zvečanja, više sebi nego meni rekao: Zaboga, crv je nasledio od kukavice dobrane fantomske bolove.

Voleo sam taj sat.

Ludu kukavicu nisam voleo, ni crva, ni hitro klatno. Ali voleo sam ona dva tega, šišarke. Bile su tromo teško gvožđe, a ipak sam pred sobom video borove šume zavičajnih planina. Visoko iznad glave gusto zbijeni crno-zeleni igličasti ogrtači. Ispod njih, dokle pogled dopire, neumoljivo prave drvene noge stabala koje stoje kada ti stojiš, hodaju kada ti hodaš. Samo, sasvim drukčije nego ti, kao vojska. Kada, utom, srce počne od straha da ti tuče ispod jezika, pod stopalima primećuješ blistavo igličasto krzno, taj svetli mir s razbacanim šišarkama. I saginješ se i uzimaš dve, jednu stavljaš u džep. Drugu zadržavaš u ruci i već više nisi sam. Ona ti vraća razum, da, vojska nije ništa doli šuma, a izgubljenost u njoj samo šetnja.

Otac se mnogo trudio, hteo je da me nauči da zviždim i da po odjeku odredim pravac kada zvizne neko ko je zalutao u šumi. I kako da tog nekog pronađem uzvraćanjem zvižduka. Razumeo sam korisnost zviždanja, ali ne i kako se oštro izduvava vazduh preko usana. Ja sam vazduh pogrešno uvlačio u sebe, njime sam nadimao grudi ali ne i ispuštao zvuk s usana. Nikada nisam naučio da zviždim. Ma koliko često mi pokazivao kako se zviždi, ja sam uvek mislio samo na ono što sam video, napućene muške usne koje se presijavaju poput ružičastog kvarca. Govorio je da ću već imati prilike da uvidim kako je to korisno. Mislio je na zviždanje. Ja sam mislio na staklastu sluzokožu usana.

U stvari, sat s kukavicom pripadao je anđelu gladi. Ovde, u logoru, naše vreme uopšte nije bilo bitno, važno je bilo jedino pitanje: Kukavice, koliko ću još živeti.

Planton-Kati

Katarina Sajdel, Planton-Kati, došla je iz Banata, iz Bakova. Neko iz njenog sela uspeo je da potplati brisanje svog imena sa spiska, a neka hulja je tog

nekoj zamenila njom. Ili je hulja prosto sadista, a ona je od samog početka bila na spisku. Rođena je maloumna i pet godina nije znala gde se nalazi. Bila je niska krupna žena, koja je još kao dete prestala da raste u visinu, samo se širila. Imala je dugačku smeđu pletenicu i venac kovrdža oko čela i vrata. Na početku su je žene svakodnevno češljale, a kad je zavladala pošast vašaka, na svakih nekoliko dana.

Planton-Kati nije bila upotrebljiva ni na jednom poslu. Nije razumela šta je norma, naređenje ili kazna. Remetila je rad smene. Ne bi li je nekako zaposlili, druge zime je za nju osmišljena *planton-služba*. Trebalo je noću da stražari po barakama.

Neko vreme je, kad god bi došla u našu baraku, sedala za stočić, prekrštala ruke, žmirkala očima i buljila u svetlost bodljikave dežurne sijalice. Stolica je bila previsoka, pa njene noge nisu dopirale do poda. Kada bi je obuzela dosada, hvatala se rukama za ivicu stola i ljuljala na stolici napred-nazad. Tako bi jedva izdržala nepun sat, a onda bi odlazila u neku drugu baraku.

Leti je dolazila samo u našu baraku i tu ostajala celu noć, zato što joj se dopadao sat s kukavicom. Nije umela da pročita koliko je sati. Sela bi pod dežurno svetlo, prekrstila ruke i čekala da gumeni crv proviri kroz vratanca. Čim bi škripnuo, otvarala je usta kao da učestvuje u njegovom zvečanju, mada je ostajala nema. Kada bi se gumeni crv drugi put pojavio, ona je, s licem naslonjenim na stočić, već uveliko spavala. Pre nego što bi zaspala sklanjala bi pletenicu s leđa i u snu je cele noći držala u ruci. Možda se tako nije osećala usamljeno. Možda se plašila u šumi šezdeset osam muških kreveta. Možda joj je pletenica pomagala u šumi kao meni šišarke. Ili je samo htela, stežući pletenicu u ruci, da bude sigurna da joj neće biti ukradena.

Pletenicu su joj ipak ukrali, samo što to nije učinio niko od nas. Da bi je kaznio zato što je zaspala, Tur Prikulič je odveo Planton-Kati u bolničku baraku. Vojna bolničarka je morala da je ošiša do glave. Te večeri je Planton-Kati došla u kantinu s odsečenom pletenicom obmotanom oko vrata i položila je na sto kao neku zmiju. Umakala je gornji deo pletenice u supu i prislanjala ga na ostriganu glavu kako bi je prilepila. Plakala je i davala je i donjem kraju pletenice da jede. Hajdrun Gast joj je otela pletenicu rekavši da je bolje da zaboravi na nju. Posle večere bacila je pletenicu u jednu od vatrića u dvorištu, a Planton-Kati je nemo gledala kako nestaje u plamenu.

Planton-Kati je i ošišana do glave volela sat s kukavicom i takođe bi, i tako do glave ošišana, zaspala nakon prvog škriputa gumenog crva, držeći ruku iskrivljeno kao da je pletenica u njoj. I kada joj je kosa ponovo izrasla, iako tek do dužine prsta, zaspala bi s iskrivljenom rukom. Mesecima bi Planton-Kati svake noći zaspala, sve dok je ponovo nisu ošišali do glave, a kosa izrastala tako retko da je bilo više ujeda vašaka nego dlaka. Tonula je u san tako često da je Tur Prikulič uvideo da je možda moguće muštrati ubogog čoveka, ali ne i potčiniti maloumnost. Planton-služba je ukinuta.

Pre nego što su je ostrigali do glave, Planton-Kati bi prilikom postrojavanja usred reda sela u sneg na svoju vatiranu kapu. Šišvanjonov je urlao:

Fašistkinjo, ustaj. Tur Prikulič ju je vukao za pletenicu, ali čim bi je pustio, ona bi ponovo sela. Šutirao bi je u leđa dok ne bi ostala da leži previjajući se i stiskajući pletenicu u ruci, a ruku ustima. Pleteničin repić bi štrčao kao da je odgrizla pola smeđe ptičice. Ostajala je tako da leži sve dok joj nakon postrojanja neko ne bi pomogao da ustane, a onda je odveo u kantinu.

Tur Prikulič je s nama mogao da radi šta mu se prohte, ali s Planton-Kati se samo ogolio ispoljavanjem grubosti. A kada ni to nije pomoglo, ogolio se sažaljenjem. Nepopravljivošću i bespomoćnošću, Planton-Kati je oduzela njegovoj vladavini smisao. Da se ne bi osramotio, Tur Prikulič je postao pitom. Za vreme postrojanja, Planton-Kati je sada morala da sedi na zemlji napred pored njega. Satima je sedela na svojoj vatiranoj kapi i s čuđenjem ga posmatrala kao nekog lutka s pokretnim udovima. Nakon postrojanja, njena kapa bi zamrznuta ostala prilepljena za sneg, pa je morala da je odvaja od tla.

Tokom tri letnje večeri Planton-Kati je ometala postrojanje. Neko vreme je sedela mirno pored Prikuliča, zatim se primakla njegovim nogama i počela kapom da mu glanca cipelu. Nagazio joj je ruku. Ona ju je izvukla i počela da glanca drugu cipelu. Nagazio je i drugom nogom njenu ruku. Kada je podigao nogu, poskočila je i potrčala mašući rukama i gugučući kao grlica kroz postrojene redove. Svima je zastao dah, a Tur se smejao promuklo, onako kako inače laju velike čurke. Planton-Kati je tri puta uspela da mu izglanca cipele i bude grlica. Posle toga više nije smela da se pojavljuje na postrojanju.

Morala je za to vreme da pere podove u barakama. Vodu bi iz bunara sipala u kantu, pokvasila krpu, obmotala je oko metle, a posle svake barake kod bunara je prosipala prljavu vodu i sipala novu. Nikakva nesigurnost nije joj se ušunjavala u glavu i ometala taj postupak. Podovi su bili čisti kao nikada ranije. Prala je temeljno i bez žurbe, možda iz navike donete od kuće.

Nije ona zaista bila tako luda. Postrojanje je za nju bilo prebrojavanje jabuka. Kada bi zazvonilo u rudnicima uglja, mislila je da u crkvi počinje misa. Uopšte nije morala da osmišljava obmanu, njena glava, naprosto, nije bila tu. Njeno ponašanje nije se prilagođavalo logorskom redu, ali jeste okolnostima. U njoj je boravilo nešto suštastveno, zbog čega smo joj svi zavideli. S njenom prirodom nije uspevao da se snađe čak ni anđeo gladi. I nju je posećivao, kao i sve nas, ali joj se nije uspinjao u mozak. Nije birala, samo je činila ono najjednostavnije, prepuštala se slučajnostima. Preživela je logor bez prosjačenja. Nikada je niste mogli videti među otpacima iza kantine. Jela je ono što se moglo pronaći u logorskom i fabričkom dvorištu. Cvetove, lišće i semenke korova. I svakojake životinje i insekte, crve i gusenice, gamad i bube, puževe i paukove. Smrznuti izmet stražarskih pasa u snežnom dvorištu. Svi su se čudili kako su joj ti stražarski psi verovali, kao da je to teturavo ljudsko biće s kapuljačom sa štitnicima za uši jedno od njih.

Ludilo Planton-Kati se uvek kretalo u granicama oprostivog. Nije imala ni umiljatu ni odbojnu narav. Tokom svih tih godina zadržala je prirodnost domaće životinje čiji je dom logor. U njoj nije bilo ničeg tuđinskog. Voleli smo je.

Jednog septembarskog popodneva kada se završila moja smena, sunce je još uvek ubojito peklo. Lutao sam po puteljcima iza *jame*. Između vatrelog

javlanskog bilja, koje se uveliko više nije moglo jesti, ljuljuškao se, spržen letom, divlji ovas. Njegove grančice presijavale su se kao riblji kosturi. U tvrdim ljuskama zrnevlje je još bilo mlečno. Jeo sam. Na povratku više nisam želeo da plivam kroz korov, te sam hodao golim drumom. Pored *cepelina* je sedela Planton-Kati. Ruke su joj ležale na mravinjaku prekrivene milećim crmilom. Lizala ga je i jela. Pitao sam: Kati, šta to radiš.

Pravim golicave rukavice, rekla je.

Je l' ti hladno, pitao sam.

Rekla je: Danas nije, sutra će. Majka mi je ispekla kifle s makom, još su tople. Ne gazi nogama po njima, možeš da sačekaš, ti nisi lovac. Kada nestane kifli, vojnici će biti prebrojani ispod jabuke. Zatim će otputovati kućama.

Ruke su joj ponovo postale treperavo crne. Pre nego što je polizala mrave, pitala je: Kada će se završiti rat. Rekao sam: Rat se završio pre dve godine. Hajde, pođimo preko do logora.

Rekla je: Zar ne vidiš, sada nemam vremena.

Herta Miler (Herta Müller) rođena je 1953. u Ničidorfu u Rumuniji. Od 1987. kao spisateljica živi u Berlinu. Za svoja dela nagrađena je brojnim nemačkim i međunarodnim nagradama. Godine 2009. dobila je Nobelovu nagradu za književnost. Knjiga *Ljuljaška daha* će biti objavljena u izdanju izdavačkih kuća "Zlatni zmaj" i "Laguna".

